

**DİN ve DEVLET**  
**SİYASET ve SİYASİ REJİM MESELELERİ**

*Prof. Dr. Fahrettin OLGUNER\**

Kelime olarak siyaset; idâre etmek, terbiye etmek, düzene sokmak, başa geçmek.... mânâlarında bir sözdür. Konu olarak çeşitli şeyleri tanzim ve terbiyeyi ifâde ederse de terim olarak insan topluluklarının tanzim ve idâresi demektir.

Acaba insanlar nasıl tanzim ve idâre edilmelidir? İşte, bu idarenin şekil ve tarzına “rejim” diyoruz.

İnsan bir şeye gönül verir. Varını yoğunu onun uğruna haralayabilir. Buna kimsenin diyeceği olmaz. Ama aynı şey başkalarından istenmeye kalkınca kıyametler kopabilir. Çünkü herkesten istenecek şeyin herkese hitâp eder olması, bunun için de “genel-geçer” bulunması zarûridir. Bunu sağlamak, daha doğrusu sunulan şeyin “genel-geçer” olup olmadığını belirlemek ise felsefenin işidir. İşte bu sebeptendir ki biz “siyâsî rejim meselesi”ne felsefe açısından bakmaya çalışacağız. Dolayısıyla da biz burada övgüye ve yergiye yer vermeyeceğiz.

Önce şunu belirleyelim: Acaba insanların idâresine neden ihtiyaç vardır? Cevap basittir: İdâre; insanın yaşama şartıdır. Yani, eğer insanlar birbirleri karşısında aynı eşit güce sahip olsalardı ve eğer insanlar melek ya da dâimâ ahlâklı olup birbirlerine karşı kötülük etmeselerdi ve böylece yaşayabilselerdi idâre ve hükümet olmazdı. Demek oluyor ki idâre, hayatı engelleyen aczin ve ahlâk dışı

---

\* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

davranışın tabii sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Binlerce yıldır ortada olduğu da görülmektedir.

Birkaç yüzyıldır hâkim rolü ile gündemleri Batı belirlemektedir. Dolayısıyla onun şahsında meselenin serüveni daha net seyredilecektir. Biz de öyle yapacağız.

İlk Çağ'ın bize yakın döneminde ülkemizin de dahil olduğu Akdeniz havzasının idâre mekanizması, Romalıların elindeydi. İnsanlara hükmetmenin dışında ciddi endişe ve idealleri olmayan Romalıların elindeydi. İnsanlara hükmetmenin dışında ciddi endişe ve idealleri olmayan Romalılar, insanî değerlere riâyet etmedikleri için din ile de fazla ilgilenir değillerdi. Hıristiyanlık bu ihtiyacı karşılamak üzere doğdu. Dini, kendi sefâhatine ve mutlak hâkimiyetine rakip gören Roma, yılarca Hıristiyanlığa nefes aldırmadı.

Hıristiyanlık dördüncü yüzyılın sonunda kısmen, altıncı yüzyılın başında tamamen Roma'nın baskısından kurtuldu.

Hıristiyanlığın vazifesi, insana kendi iç muhasebesini sağlamak, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini onun rûhunun derinlerine yerleştirmektir. Bu sayede kul, her yerde Allah'ı içinde duyacak, her an O'na hesap vereceği için tavır ve davranışlarında ahlâka, sonuç olarak da hak ve hukuka riayetkâr olacaktır. Böylece de devletten zulüm, insanlardan haksızlık, hiç değilse belli ölçüde gelmeyecektir.

Roma'nın baskısından kurtulan Hıristiyanlık, adeta ondan intikam alırcasına onun yerine geçti. Kısa sürede bütün Avrupa'yı hakimiyetine aldı. Allah'ın kudret ve azametinin temsilcisi rolüne büründü. Kilise, bütün işlerin altına imza atan tek otorite oldu. Hükmü o veriyor, O onaylıyor ve yine O icrâ ediyordu.

Henüz millet olma şuuruna ermemiş bulunan Avrupa halklarını Hıristiyanlık bayrağı altında toplayan Kilise, onları "Haçlı Orduları" halinde Müslümanların üstüne sürerek binlerin, yüzbinlerin kanını akıtıyordu. Dünyanın

dönüp dönmediğine kendi karar veren Kilise, aksi kanaatte olanı “aforoz” etmekte gecikmiyordu. Binbeşyüzyirmibeşlerde kadavra üzerinde ilmî araştırma yapan doktorun diri diri yakılarak idam edilmesine çekinmeden O, hüküm veriyordu.

Roma, zulüm ve işkenceleri iktidarın keyfi için yapmıştı. Kilise, aynı şeyleri Allah adına işliyordu. Feodal idareler de buna yardımcı oluyordu. Ad değişik, ama ezilen halk idi.

Rönesans, bundan kurtulmanın çaresini dine karşı çıkmakta buldu. İnsanın kötülüğünden kurtulmanın imkanını yine insanda aradı. Sözgelimi N.Maehiavelli (1469-1527), insanın idaresini devletin eline verdi. Devleti, dini değerlerden soyup milli hüviyete bürüdü. Onu da Hükümdar’ın –Le Prince’in- eline teslim etti. Böylece grupların idaresi –oligarşi-, yahut zenginlerin idaresi –plutokrasi- yerine mutlak hükümdarın idaresi –otokrasi- geçecekti. Ferdin bütün hak ve hürriyetleri, bundan önce başka uğurda harcanırken, şimdi de devlet adına feda edilecekti. Bu hal, düşünürlerin itirazını harekete geçirdi.

Fransız filozofu Jean Bodin (1530-1596), Devlet Üzerine –De la Republique- adlı eserinde, seçkinlerin idaresi –aristokrasi- ile halkın idaresinin (demokrasinin) iyi yönlerini bir araya getiren mutlak hükümdarlığı –monarşi-yi savunuyordu. Ancak burada o, hükümdarın mutlak gücünü, ahlâk ve tabii hukuk kuralları ile sınırlıyordu. Böylece; yaşama hakkı, inanma hakkı... gibi tabii hukuk kavramları belirlemeye başladı. Hollandalı Hugo Grotius (1583-1645), konulmuş (vazedilmiş–pozitif) hukuk ile tabii hukukun sınırlarını gösterdi ve birincilerin ikincilere aykırı olarak konulamayacağını açıkladı. Hatta bunların devletlerin sınırı ile de sınırlandırılmayacağını, bunların her yerde ve her devlette geçerli olduğunu ve olacağını belirtti. Bu düşünceler, Avrupa’da “devletler arası hukuk”ün temellerini atıyordu. Buna dayanılarak da insanın –ferdin- tabii hak ve hürriyetleri, milletlerarası zeminde teminat arar duruma giriyor, devletin sınırları içinde ise insanlar, “halk hakimiyetine-demokrasiye” hazırlanıyordu. Johannes Althusius

(1556-1637) şöyle diyordu: Hâkimiyet, halkın elindedir. Çünkü, doğrudan doğruya halktan çıkmıştır. Zirâ, devlet sözleşmeden doğmuştur. Dolayısıyla de hakimiyet devleti kuranların yani halkın hakkıdır. Halk kendisini meclis-parlamento ile temsil ettirir. Meclisin –parlamentonun- yetkileri hiçbir şekilde ortadan kaldırılamaz. Devlet iktidarını elinde tutup işlerini yürütenler, halka bağlıdır ve bağlı kalmalıdır.

Bu görüş ve düşünceler, büyük kitlelerde demokrasiyi yerleştiriyor, halk hürriyeti benimsiyor, liberalizm yayılıyor, ferden hak ve hürriyetleri, milletlerarası zemine oturuyordu. Fakat, ferde tanınmak istenen bu aşırı hürriyete karşı çıkan topluluk taraftarları da hareketten geri durmuyordu. Bir İngiliz olan Thomas Morus (1478-1535), yazdığı “Utopie” adlı romanı ile Platon’u (427-347) yeniden canlandırıyor, onu da aşarak topluluk adına ferdi, her türlü mülkiyetten yoksun bırakıyordu. Bir İtalyan olan Tommaso Campanella (1586-1639) da “Güneş Devleti-La Cite du Soleil” adlı eserinde, aşağı yukarı İngiliz adaşının fikirlerini tekrarlıyordu.

Bir yandan teorik, öte yandan pratik olarak çarpışan bu fikirlerle Avrupa, kâh sosyalist iktidarlar kurdu, kâh meşrutiyet-parlamentoya dayalı krallık-idâreleri meydana getirdi. Aynı adamın-Napolyon’un-eliyle (1769-1821) kâh cumhûriyet ilân etti, kâh imparatorluk.

Benzer hâl ve tavırlar yirminci yüzyıla taşındı. Yüzyılın ikinci yarısında demokrasi, Batı tipi demokrasi ve halk demokrasileri olmak üzere iki büyük ve farklı şekilde ortaya çıktı. Son yıllarda halk demokrasileri Batı tipine yaklaşma değişiklikleri içine girdi. Oluşum hâlen devam etmekte ve neticenin nereye varacağı merakla beklenmektedir.

Batı’da krallık veya imparatorluk, Doğu’da hükümdarlık veya padişahlık... olarak bilinen, tek kişiye, onun iradesine dayalı (monarşik) iktidarların uzun süre yaşadığı tarihi birer vakıadır. Bunlar arasında insanlığa kan kusturanları olduğu

gibi, kendi devir ve şartları içinde oldukça başarılı ve huzur dağıtıcı olanları da vardır. Bunlardan birinin bugüne taşınması, günün şartları açısından elbette mümkün değildir. Bun rağmen dünyanın şurasında burasında bu örneklerle rastlanmaz da değildir.

Zenginlerin iktidarı demek olan plutokrasi, seçkinlerin iktidarı demek olan aristokrasi... gibi belli zümrelerin iktidarı da (oligarşiler de) insanlık tarihinin meçhûlleri değildir. Bunların çoğunun tarih olduğu da herkesin mâlumudur. Ancak, o tarih olan bütün bu sistemlerin, kılık ve kıyafet değiştirerek bugünün rejimlerine karıştığı, hayatlarını onların içinde sürdürdüğü de ret ve inkâr edilemez.

Bugün, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere ilim ve teknoloji seviyesi yüksek olan Avrupa ülkeleri, siyasi rejim olarak demokrasiyi benimsemiş, demokrasiyi benimseyenleri destekler ve onlarla yardımlaşır duruma gelmiş bulunmaktadır.

Demokrasi, halk irâdesine dayanan bir yönetim şeklidir. Yöneticileri bu irâde belirler, onları iş başına o getirir. Konulan kurallar, çıkarılan kanunlar halk tarafından kabul edilip onaylanır. Halkın oyunu ve irâdesini yansıtacağından dolayı da kanun ve kurallar onun istek ve yararına aykırı olmaz, olamaz.

Demokrasi eski Yunan'a kadar götürülür. Atina bunun beşiği kabul edilir. Burası demorasinin bütünü ile uygulandığı yer; halkın, yönetime müdâhele ve kanun yapma haklarını doğrudan doğruya kullandığı örnek devlet olarak görülür.

Bu kabullerin, olanı yansıtma ihtimali mevcuttur. Çünkü orada şartlar buna elverişli görünmektedir. Söz gelimi, bu site devletin toplam nüfusu, bugünkü büyükçe bir kasabanın nüfusundan daha fazla değildi. Dolayısıyla de düşünülenlerin uygulanması mümkündür. Ancak, bu imkanın gerçekleştiğini söylemek, vakıyı yansıtmaz. Zirâ, bu nüfus içinde halkın küçümsemeyecek bir miktarını teşkil eden köleler, bu işlere karıştırılmaz ve oy kullanmazlardı. Benzer

haller, bugünün örnek demokrasi uygulayıcısı devletler içinde de görülür. Meselâ bu sistemin bayraktarlığı rolünü üstlenmiş görünen Amerika Birleşik Devletleri'nde memleketin gerçek sahibi olan Kızılderililer'e, büyük nüfusa sahip bulunan Zenciler'e karşı nasıl bakıldığı herkesin ma'lûmudur.

Durum ve şartlar ne olursa olsun bir devlet içinde her hangi bir kanun teklifi üzerinde bütün halkın ittifakının sağlanması, mümkün değildir. Dolayısıyla de karar, halkın çoğunluğuna kalmaktadır. Öyleyse demokrasi, çoğunluk rejimi demektir. Açık demokrasilerde seçimler yapılır, sonucu bu belirler. Meclisler böyle açılır, buna göre çalışır. Bir ülkede yapılan seçimde, seçime katılmamış olanları hesaba katmayalım. Katılanlardan çoğunun oyunu alarak meclise gelmiş bir millet vekili, yüz oyun kaçını temsil eder? Dört yüz üyesi olan bir meclis, iki yüz bir üye ile toplanır. Toplanan üyenin yüzde elli biri ile karar alınır, kanun çıkarılır. Bu sayı yüzbir oydur. Burada iç hesaplaşmaların, kayırmaların, otoriteye, parti başkanına itaat gösterilerinin... hesabını yapmayalım. Acaba, kanun çıkararı yüzbir kişi, meclisin, milletin, seçmenin, kendi seçmenin... yüzde kaçını temsil eder? Bütün matematik hesapları, yüzdeleri... bir kenara bırakalım. Çoğunluğun oyları ile bir karar alalım. Acaba bu tercih, mutlak iyiyi ve doğruyu mu gösterecektir? Sözelimi, bir zamanlar Azerbaycan'da seçimler yapıldı ve çoğunlukla, hem de büyük çoğunlukla E.Elçibey, devlet başkanı seçildi. Kısa bir süre sonra tekrar seçimler yapıldı ve aynı halk, hem de yine aynı çoğunluk oyu ile bir başka aday, H.Aliyev'i devlet başkanlığına seçti. İmdi halk ya da çoğunluk doğruyu, iyiyi nasıl bulur ve hangi ölçülerle tartıp değerlendirir? Acaba, herhangi bir seçimde halkın kanaati nasıl belirir? Tamamen kendisine, kendi hür irâdesine mi, yoksa, mevcut iktidarın, menfaat guruplarının, bağlı bulunan işin, günü birlik çıkarların... başkalarına... mı tabîdir? Acaba, kanun teklifleri; ilme, objektif araştırmalara... dayalı olarak mı, yoksa sağdan-soldan gelen dilek ve şikayetler üzerine mi gündeme alınır? Eğer ikincisi ise(ki çoğu zaman böyledir), bu takdirde kanunun objektifliğinden ve çoğunluğa sağlayacağı yarardan nasıl söz edilecektir? Zirâ, bu

tip kanun ve yönetmelik değişiklikleri ile uğraşanlar, çoğunlukla işlerini normal yoldan yürütemeyenler değil midir? Bir okulda, bilen ve çalışan öğrencinin kanun ve yönetmelik ile işi ne olur? Öyleyse yeni yönetmelikler ya da aflar kime tâvizdir?

Yukarda temas ettiklerimiz, demokrasinin ayp ve eksikliklerinden bazılarıdır. Bunlara daha başkaları eklenebilir. Bütün bunlar, demokrasinin yüzde yüz saf ve kusursuz bir sosyal idare biçimi olmadığını gözler önüne serer. Ancak, zikredilen aksaklıkların bir kısmı uygulamalara ait olan aksaklıklardır ve sistem, bunlardan dolayı kınanamaz. Çünkü, hiçbir sistem, onu uygulayanlarla ya da ona mensup bulunanlarla özdeş değildir. İnsan üstü olan sistemler, mesela dinler için olduğu gibi beşeri olanlar için de bu, böyledir. Ancak, öteki sistemlerde olduğu gibi demokrasinin de kendi içinden doğan ve kendi mahiyetine ait kusurlar vardır. Onlardan bazılarına temas ettik. Mesela burada alınacak kararların mutlaka herhangi bir çoğunluğa dayandırılması zarureti, bunların başında gelenlerinden birisidir. Bu çoğunluğun nasıl olabileceğinin ihtimallerini gösterdik. Karar nasıl alınırsa alınsın sonuçta çoğunluğun dışında kalanlar olacaktır. Bunlar, alınan kararın ve çıkarılan kanunun, mağduru durumuna düşmeyecekler midir? İşte, bir hukuk tarif ve tasnifi burada demokrasinin yardımına koşacak ve; "Bir memlekette alınan kararlarla ortaya konan kanun ve kurallar, tabii hukûka ve beşerî değerlere aykırı olamaz" diyecektir. Herhangi bir hakkın tabii olup olmadığı da tartışma konusu yapılabilir. Ancak, hayat , inanç... gibi bir takım hakların tabii olduğu ve tartışmaya alınamayacağı açık ve kesin gözükmektedir. İçerde devlet, devletin yetersiz ve kayıtsız kaldığı durumlarda da devletler arası bazı güçler, bu hakların korunup kollanmasını üstlenmiş bulunmaktadır. Sözgelimi NATO güçlerinin Kosova'ya müdahalesi, işte bu anlayışın sonucu ve gereği idi. Buradaki samimiyetten de şüphe edilebilir. Zira, demokrasiyi ve demokratik ülkeleri destekleyen güçlerin; milletlerin her zaman ve her yerde aynı davrandığını söylemek mümkün değildir. Sözgelimi, demokrasinin bekçisi rolünü üstlenmiş görünen devletlerin, benzer idareler altında; tek adam idaresinde (Monarşide)

bulunan iki devletten ikisine; mesela Irak ile Suûdi Arabistan'a karşı aynı uzaklıkta ve benzer tavırlar içinde oldukları söylenemez. Hattâ Türkiye ve Suûdi Arabistan gibi iki ayrı; biri monarşi öteki demokrasi ile yönetilen iki ülke, demokrasiyi tercih etmiş bulunana destek olması şöyle dursun, ikisine eşit davrandığı bile söylenemez. Ama bunlar, yukarda da söylediğimiz gibi, demokrasinin kendisinin değil, uygulamalarının ve uygulayanlarının ayıbıdır. Kendisine ait olan ve mahiyetinden doğan ayıplar da azaltılabilir, düzeltilebilir ve fakat, bütünü ile ortadan kaldırılamaz.

Buna benzer pek çok kusur ve zarar demokrasiye yöneltilebilir. Bu da onun yalnız başına ve mutlak olarak "iyilik" ve "fazilet" olmadığını gösterir. Zirâ ortaya konan zulüm; fertten de gelse, gruptan da çıkırsa, çoğunluğun oyuna sahip de olsa onun "zulüm olma" vasfını değiştiremez. Buna karşılık adâlet de geldiği yerden dolayı değerini yitirmez.

Teokrasiden demokrasiye bütün idare şekillerinin kendilerine göre eksik ya da fazla yanları vardır ve hepsinin merkezinde insan oturur. Hiçbir insan mutlak olarak kötü; hiçbir insan da mutlak mânâda hatâ yapmaz ve kötülük işlemez değildir. Tarihi devirlerde bunların örneklerine bolca rastlanır.

Dün olduğu gibi bugün de her iktidara gelenden, geliş tarzı ne olursa olsun, herkesin bir şeyler ve hatta çok şeyler beklediği muhakkaktır. Yine sebep ne olursa olsun her iktidarın başarısızlıklarının olduğu ve hatalarının bulunduğu bir vâkıadır. İdarede uygulanan kanunun niteliği, sözgelimi onun ilahi kaynağa dayalı bulunması, onu icrâ edenin hatâ etmeyeceğinin teminatı olmaz. Buna karşılık hiçbir iktidar, isteyerek koltuğunu bırakıp gidemez. Bu, insan tabına aykırıdır. Seçimlerde büyük çoğunlukla iktidara gelenlerin, tekrar seçimi kazanmak için aynı seçim kanunlarında bir takım değişiklikler yaptığı her demokratik ülkede bolca görülen hadiselerdendir. Demek oluyor ki herşeye rağmen insanlar, elde ettikleri iktidarı elde tutmak istemektedirler. İşte, iktidar değişiklikleri tarihi devirlerde



çoğu kere kanlı olaylara sebep olmuştur. Hâdiselerin başka türlü olmasında öteki güçler gibi dini gücün; İslâm'ın ya da Hıristiyanlık'ın da fazla tesiri olmamış, olamamıştır. Sadece çatışan gruplar farklı görünmüştür.

Yirminci yüzyılda insanlık, tarihi hâdiselerden az-çok tecrübe kazanmışa benziyor: Ancak insanın kötülük damarlarının ameliyatla alındığı söylenemez. Yarının neler getireceğini kestirmek, kehanet işidir. Fakat, bugün olanı, iyi değerlendirmeye engel bir şey de görünmemektedir.

İktidarları kendi katkılarıyla; oylarıyla belirleyip yine kendi katkılarıyla değiştirebilme imkanı bugün insanın elde edebildiği en iyi imkan olarak görünmektedir. Bu, insana, olayları karşıdan seyretmekten daha fazla bir tatmin sağlar olmalıdır. İnsanın her zaman iyiyi seçemediği, ya da seçilen iyinin başarı gösteremediği bir vakıâdır. Burada da insan kendi sorumluluğunu taşımaktan ve kendi hatâsını görmekten büyük zevk duymalıdır. İnsanın ve insanlığın kaderi budur. Ve bizce demokrasinin varsa en büyük fazileti bu olmalıdır. İnsan bunu, gücü yettiğince kullanmalıdır.

Şimdi, gelelim İslam Dünyası'na: acaba İslam Dünyası'nda durum nedir, ne olmaktadır ve tarihi süreç ne olmuştur? Daha önemlisi İslam nedir, onun devlet ve siyaset hakkındaki hükümleri nelerdir? Bunların cevaplarına geçmeden önce de bir noktanın özellikle işaretlenmesi gerekmektedir: Acaba Müslümanlar, hiç değilse onların bir kısmı İslam'ı nasıl görüyor; bu konuda; devlet ve siyaset konusunda onu nasıl algılıyor, ondan ne, hatta neler bekliyor?

Bazı Batılı yazarlara göre Hz. Muhammed, bir sosyal reformcu idi. Kabilesini geliştirmek, ait bulunduğu ırkı derleyip toparlamak; bir devlet çatısı altında birleştirerek bir millet haline getirmek istiyordu. Bunun için birleştirici, yapıştırıcı bir fikre ihtiyaç duydu. O dönemin en çekici fikri din idi. O da buna başvurdu; dini fikirler etrafında topladığı kabilelerle bir devlet kurdu ve onları bir millet haline getirdi. Birçok Müslüman yazar da, hareket noktaları farklı olmakla

birlikte, bu görüşleri destekler nitelikte yazı yazar, fikir üretirler. Bunlara göre de İslam, bir devlet dinidir; onun asıl hedefi bir devlet meydana getirmektir. Çünkü her şeyden önce İslam, bunlara göre, bir devletin yapısını oluşturacak bütün malzemeyi hazırlamış, devletin ihtiyaç duyacağı bütün kanunları koymuş ve idare yollarını göstermiş bulunmaktadır. Kanun ve kurallar oldukça ayrıntılı durumdadır. Bunların ihlaline karşı konan cezalar da ayrıntılı ve ağırdır. Dolayısıyla de yaptırım güçleri fazladır. İlahi kaynaklı olması hasebiyle de bunlar herkesin kabulüne mazhar olur ve kolayca uygulanırlar. İşte, bunları gerçekleştiren bir devletin vatandaşları tam bir adalet içinde bulunur ve dünyada cennet hayatı yaşarlar, demektedirler.

İmdi, bu görüşler hakkında hüküm vermezden önce İslam'ın devletle ve devlet yönetimi ile ilgili hükümlerini, ana çizgileriyle verelim. Ancak, bundan önce birkaç noktanın daha belirlenmesi gerekmektedir. Şöyle ki: Herhangi bir hükmün "İslam'ın hükmü" olabilmesi için o hükmün iki kaynakta; bunların her ikisinde veya birinde bulunmuş olması gerekir. Bunlardan biri "Kur'ân" öteki ise, onun uygulaması demek olan Hz. Muhammed'e ait "Hadis" ya da ikinci terimiyle "Sünnet"tir. Ancak, yine belirtmek gerekir ki bu iki kaynakta bulunan hükümler de iki ayrı nitelik taşımaktadır. Şöyle ki, bunlardan biri hükmün doğrudan doğruya ve açık bir şekilde konuyu belirlemesidir. Bu özelliği taşıyan kendi ifadelerine Kur'ân; "Muhkem Ayetler" demektir<sup>1</sup>. Bunlar, yine Kur'ân 'ın ifadesine göre "Kitabın Anası" olan ayetlerdir<sup>2</sup>. İşin dikkat edilmesi gereken yönü şu ki Kur'ân; "Muhkem" olarak nitelendirdiği Ayetler'in hangileri olduğunu söylemez. Dolayısıyla herhangi bir Ayet'in "Muhkem" olup olmadığı da tartışma konusu olabilir. Bununla birlikte Kur'ân Ayetleri'nin bir kısmı, hiç tartışmaya yer vermeyecek şekilde "Muhkem" yani her normal insanın anlayışına girecek tarzda

---

<sup>1</sup> Kur'ân, 3/7.

<sup>2</sup> Kur'ân, 3/7.

“açık” ve “kesin” bulunmaktadır. Bunların ortaya koyduğu hükümler, hiçbir şarta, yere ve zamana bağlı olmayan “mutlak” hükümlerdir. Sözelimi: Allah vardır, Birdir; Allah’a iman edin, namaz kılın, oruç tutun...tarzındaki ifadeler, belirtilen nitelikteki ifadelerdir.

Bilgi veren, hüküm belirten ikinci grup Ayetlerini Kur’ân; “Müteşabih-Benzeşir” olarak nitelendirmektedir. Yine hangi kelime ve ifadelerin “Müteşabih-Benzeşir” olduğunu belirtmeyen Kur’ân, samimi olarak yaklaşılmadığı takdirde bu; “Müteşabih Ayetler” in insanı sapıttıracağını bilhassa vurgular. İslam Dünyasındaki düşünürler, Kur’ân’ın “Müteşabih-Benzeşir” olarak nitelendirilen ifadelerine, çoğunlukla, kelime ve dilbilgisi açısından bakmışlardır. Bazı ifadelerin böyle olduğu ve böyle anlaşılacağı tabiidir. Fakat, bize göre, Kur’ân’ın “Müteşabih” ifadeleri dilbilgisinin ve kelimenin çok daha ötesindedir; geniş bir alanı kaplar. Buraya yine Kur’ân’ın kullandığı “Darbimesel” kapısından girmek gerekir. İlk bakışta “Ata sözü” olarak algılanabilecek olan “Darbimesel” ifadesi, Kur’ân’ın anlaşılmasında ve hükümlendirilmesinde en güvenli görevi üstlenmiş bulunmaktadır. Hemen her çeşitten olay, özellikle konumuz açısından sosyal ve siyasi hadiseler, “Darbimesel” niteliği ile alınır ve bunlardan bir takım dersler ve hükümler çıkarılır. Ayrıca belirtmek gerekir ki sosyal alanlardaki darbimesellerin ilmi özelliği vardır; Biri; onların “tarihî” oluşudur. Yine belirtmeliyiz ki “tarih oluş” açısından hadiselerin eskisi ile yenisi arasında çok derin farklar yoktur. Bu açıdan Hz. Muhammed’in ortaya koyduğu hadiselerin “darbimesel” hali ile Hz. İbrahim’in darbimesel hadiseleri arasında fark yoktur. Nitekim Kur’ân, Hz. Muhammed’e kendisinin Hz. İbrahim’in milletinden olduğunu bildirir ve ona uymasını öğütler<sup>3</sup>. İlave etmeliyiz ki, İbni Haldun’un iddiasının aksine, hiçbir tarihî hadise “aynen” tekrar etmez: Ne günün birinde Hz. Musâ, yanındakilerle birlikte, yürüyerek Kızıldeniz’i tekrar geçecek, ne de Hz.

<sup>3</sup> Kur’ân, 2/13,135, 3/95, 4/24, 16/23.

Muhammed, yeniden dünyaya dönüp Medine'yi savunmak için çevresine "Hendek" kazacaktır. Öyleyse Darbimeselerde asıl olan; "hadisenin kendisi; onun alınıp aynen uygulanması" değildir. Mesele, onun bu hadiseler içinde "vermek istediğinin; asıl olan şeyin" bulunup yakalanabilmesidir.

Darbimesellerin ikinci özelliği, onların "mahalli-bölgesel" olmalarıdır. Ebû Nasr Farabi'nin de yüzyıllar öncesinden belirttiği gibi, gerek tabii, gerekse sosyal çevre, cemiyetin kurulmasında ve şekillenmesinde, dolayısıyla de kanun ve kuralların belirlenip konulmasında birinci derecede etken olmaktadır. Sözelimi cemiyette üretime herhangi bir katkısı olmayan kadının mirastan alacağı pay oranı ile bu konuda etken durumda olanın pay oranı eşit olmayacaktır.

Konumuz açısından "Hadis" ya da "Sünnet" in; yani, Hz. Muhammed'in uygulamalarının durumuna gelince: Hadis ya da Sünnet olmadan dinin ne olması, ne de anlaşılması mümkündür. Zira, her şeyden önce Kur'an'ın; Âyetler'in varlığı Hadisler'e ve Sünnet'e bağlıdır. Ağzından çıkan sözlerden hangilerinin Ayet, hangilerinin kendi sözü olduğunu söyleyen O'dur; Hz. Muhammed'dir. Bunların böyle olduğunun tesbiti, onların böyle olduğunu duyan-gören ve buna şahitlik edenlerin şehâdetine bağlıdır. Bunların hepsi "Hadis ve Sünnet" in bütünü içindedir. Kur'an'ın; Kur'an Ayetleri'nin tesbitinde başvurulan ve muteber kabul edilen kaynakların başka yerlerde; uygulama alanlarında kabul edilmemeleri...mantık açısından çelişki, sistem açısından da sarsıntı yaratır. Bize göre mesele, "Hadis ve Sünnet" in kabul edilip edilmemesinden değil, Onların uygulamaya konulup konulamayacağından, uygulanacaksa bunun nasıl olması gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Bazıları bunların alınıp aynen uygulanması gerektiğini; zamanın ve şartların dikkate alınamayacağını... iddia ederler. Böyle bir uygulamanın pek çok mahzurlar ortaya çıkaracağı açıktır. Bugün herhangi bir müslüman şehrinin değil, bizzat Medine'nin bile çevresine hendek kazılarak savunulmaya kalkılması düşünülemez. Ancak, böyle bir uygulamanın bugünün

şartlarına uygun olmayışı, fizik ötesi alemle devamlı irtibat halinde bulunan büyük bir peygamberin böyle bir uygulamada bulunmadığının; bulunamayacağını... delili de sayılamaz. Dolayısıyla, bize göre, her iki tavır da yanlıştır. Ne Hz. Muhammed'in uygulamaları, şartlar dikkate alınmadan... uygulamaya aynen konulur, ne de Hadis ve Sünnet atılır, ya da yok farzedilir. Sosyal hadiselerin icrasında; meselelerin çözümünde Hadis ve Sünnet'in yeri ve rolü, bize göre, Kur'ân'ın Kur'ân Ayetlerinin yeri ve rolü gibi düşünülmelidir: Muhkem, müteşâbih haller ve darbimeseller, zaman-mekan ve şartlar... Kur'ân ve Ayetler açısından ne ise, Hadis ve Sünnet açısından da odur. Yani, Kur'ân Ayetleri için, yukarda söylediklerimiz, aynı şekilde Hadis ve Sünnet için de geçerlidir.

İşte, bütün bu farklı durumlarda meselelerin çözümü, ciddi ciddi düşünmeyi, samimi tarzda araştırmayı, çok yönlü ve geniş çaplı bakmayı... gerektirmektedir. Bu şartlar altında geçmiş hadiselere ve uygulamalara bakılmalı, onların özü; gerçekleştirmek istedikleri gayeleri iyi kavramalı bu gayelere bugün nasıl ve hangi şartlar altında ulaşılabileceği belirlenmeli ve bunlara uygun olarak da davranışlar sergilemeye gidilmelidir.

İmdi, yukarıdaki tesbitler çerçevesinde biz, bir makalenin müsaade ettiği hacmin dışına taşmadan, konumuzu işlemeye; İslam'ın "Devlet" ve "Devlet Yönetimi" ile ilgili görüş ve hükümlerinin ne olduğunu, ne olabileceğini belirlemeye çalışalım.

Kur'ân, "devlet" kelimesini bir defa<sup>4</sup> kelimenin farklı bir söylenişini de yine bir defa<sup>5</sup> olmak üzere iki defa kullanır. Bunların her ikisinin de bugün bizim kullandığımız "siyasi teşkilat" veya "devlet" manası ile hiçbir alakası yoktur. Bu konuda Kur'ân'ın muhkem nitelikli; "Ey Müslümanlar! Şu.... şartlarda toplanıp bir millet oluşturun ve bir devlet kurun..." tarzında bir emri bulunmamaktadır.

---

<sup>4</sup> Kur'ân, 59/7.

<sup>5</sup> Kur'ân, 3/140.

Muhkem nitelikli bir emri olmamakla birlikte Kur'ân, devletin ve milletin temelini oluşturacak unsurlardan bahseder. İnsan unsuru, bunun başında gelmektedir. Bu konuda fertten başlayan Kur'ân, aileden, soydan, kabileden, ümmetten, milletten; hemen her büyüklükteki topluluktan, bunların bazı niteliklerinden söz eder. Bu açıklamalarında Kur'ân, toplulukları; “inanmayanlar#inanmayanlar, adaletliler# zalimler” şeklinde ve fakat, tamamıyla ahlaka dayalı tarif ve tavsiflere tabi tutar. Bu tarif ve tavsifler, siyasi-idari sınırlar çizmez; birini ötekenden fiilen ayıran bir çerçeve oluşturmaz. Yani, Kur'ân'ın bu açıklamalarından bir; “A; milleti” veya bir “B; devleti” çıkmaz.

Kur'ân, çeşitli vesilelerle evden, köyden, kentten, ülke ve memlekettten söz eder. Kişinin evine, köyüne, yurduna... bağlılığını takdirle karşılar. İnsanların haksız yere evlerinden, yurtlarından çıkarılmalarını yasaklar<sup>6</sup>. Suçsuz yere evinden, yurdundan çıkarılanlara şefkat ve merhametle bakar. Allah yolundayken bu duruma düşenleri “sâdiklar” olarak nitelendirir ve kendilerine günahlarının affedileceği müjdesini verir<sup>7</sup>. İnsanları haksız yere evinden, yurdundan kovan, onları göçe zorlayan, buna yardımcı olan... kimseleri “zâlimler” olarak nitelendirir<sup>8</sup>. Kur'ân, bir yanda; “Huzur ve Güven Yurdu<sup>9</sup>, İyiler Yurdu<sup>10</sup>” gibi terimlerle ifade ettiği iyilerin ve iyiliklerin bulunduğu yurt, öbür yanda ise; “Kötü Yurt<sup>11</sup>” Harap Yurt<sup>12</sup>, Bozguncular Yurdu<sup>13</sup>” terimleriyle gösterdiği kötülerin ve kötülüklerin bulunduğu yurt olmak üzere karşılıklı kutuplarda yer alan iki çeşit yurttan söz eder. Bazı İslam bilginleri Kur'ân'ın bu ifadelerinin dış görünüşünden

<sup>6</sup> Kur'ân, 2/84-85, 22/39-40.

<sup>7</sup> Kur'ân, 3/195, 59/8

<sup>8</sup> Kur'ân, 60/9

<sup>9</sup> Dârü's-Selâm, Kur'ân, 6/127, 10/25

<sup>10</sup> Dârü'l-Müttekıyn, Kur'ân, 16/30.

<sup>11</sup> Sûü'd-Dâr, Kur'ân, 13/25, 40/52

<sup>12</sup> Dârü'l-Bevâr, Kur'ân, 14/28

<sup>13</sup> Dârü'l-Fasıkıyn, Kur'ân, 7/145.

(zâhirinden) ilham almış olmalı ki bunu yeryüzünde uygulayarak; “Dârü’l-İslâm-İslâm Ülkesi” ve “Dârü’l-Küfr-Küfür Ülkesi” şeklinde birbirinin karşısında duran iki zıt ülke tasavvur eder olmuşlardır. Sözü edilen kişilerin yaptığı bu ayırım; siyasi ve idari bölünmeyi içeren bölge ayırımı şeklinde görünmektedir. Oysa, böyle bir ayırımın, Kur’ân’ın yukarda sözünü ettiğimiz, ayırımı ile herhangi bir alakası yoktur. Zira, Kur’ân’ın ayırımı tamamen değere; imana ve ahlâka dayalı bir ayırımdır. Bu, pratik geçerliliği olmayan; günlük hayat ile doğrudan bağı bulunmayan; toprak bölünmesini; siyasi ve idari ayrılığı göstermeyen bir ayırımdır. Çünkü Kur’ân’ın; “inanmayanlar bir ülkede, inananlar başka bir ülkede yaşasınlar” tarzında bir emri ve tavsiyesi yoktur. Aksine O; “Din konusunda sizinle çatışmaya girmeyen, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere karşı adaletli davranmanızı, onlara iyilikte bulunmanızı Allah size yasaklamaz”<sup>14</sup>, demekte ve daha da ileri bir ifade ile bizzat peygamberi Hz. Muhammed’e hitaben; “Müşriklerden biri sana komşu olmak isterse onu komşu et ki Allah kelamını duysun....”<sup>15</sup> buyurmaktadır. Demek oluyor ki Kur’ân’ın, yukarda naklettiğimiz ayırımları öbür dünya ile ilgilidir. Kur’ân, insanların dikkatini öbür dünyaya çekmekte ve orada inananların ve iyilerin bir yerde; cennette; inananların ve kötülerin ayrı bir yerde, cehennemde olacağını; bu iki yerin birbirinden ayrı bulunduğunu belirtir. Buna karşılık yeryüzünde de birbirinden ayrı bölgelerin ve ülkelerin olduğunu ya da olacağını söylemez. Yani Kur’ân, yeryüzünde yalnızca müslümanlara ait; içinde sadece Müslümanların bulunduğu veya bulunacağı ülkeden bahsetmez. Kur’ân açısından yalnızca Müslümanları içinde bulduran siyasi bir yapı da söz konusu değildir. Kur’ân, inananların ya da başka dinden olanların ancak müslümanların idaresi altında yaşayabileceklerinden de söz etmez. Demek oluyor ki Kur’ân, Müslümanları belli bir coğrafya üzerinde, belli bir siyasi idarenin sınırları içine kapatıp tecrit etmiş değildir.

---

<sup>14</sup> Kur’ân, 60/8-9

<sup>15</sup> Kur’ân, 9/6

Kur'ân, Müslümanlar arasında malî-iktisadî münasebetin ve beraberliğin sağlanmasını ister. Bunun için de varlıklı bulunan; maddî durumu ya da geliri iyi olan müslüman'ın "zekât ve sadaka"<sup>16</sup> vermesini ister. Bunu açıkça ve ısrarla emreder<sup>17</sup>. Ancak Kur'ân, zekât ve sadaka vereceklerin maddî varlıklarının miktarını ve gelir seviyelerini; bunun sınırlarını belirlemediği gibi gelirden verilecek miktarı; bunun yüzde nisbetini de belirlemiş değildir. Müslümanlarca bu nisbetin yüzde ikibuçuk olarak uygulandığı görülmektedir. Kimlerin ve ne miktar "zekât-sadaka" vereceğini belirtmeyen Kur'ân, bunun kimlere ya da nerelere verilmesi gerektiğini, ana hatları ile belirtir<sup>18</sup>. Müslümanlara zekât ve sadaka vermelerini çeşitli vesilelerle emir ve tavsiye eden Kur'ân, yalnızca bir yerde Hz. Muhammed'e hitaben: "... Onların mallarından sadaka al da onunla onları temizle" der<sup>19</sup>,

Zekât ve sadaka ile ilgili bu tarif ve tavsifler, onun bir "devlet bütçesi" olduğu izlenimini vermiştir. Müslümanlar da bunu yıllarca böyle düşünmüş ve böyle uygulamışlardır. Devletin, ordu hazırlama dışındaki masraflarının fazla olmadığı; altyapı, eğitim, sağlık ... gibi konuların doğrudan devletin görevi olarak kabul edilmediği ve üstelik savaş gelirlerinin (ganimetin) bol olduğu dönemlerde bu nisbetin devlet bütçesine yettiği kabul edilebilir. Ancak, bizzat İslam Dünyasında klasik (ilk) döneme ait nisbetlerin, zamanla değiştiği de bir vakıdır. Gelirlerin (özellikle ganimetin) azaldığı, buna karşılık masrafların arttığı dönemlerde hem nisbetler artırılmış, hem de yeni vergi kalemleri aranmış; gümrük, alım-satım... gibi vergiler konulmuştur. Demek oluyor ki klasik (ilk) dönemde zekât ve sadaka devlet bütçesinin geliri olarak görülmekle birlikte ileriki yıllarda

---

<sup>16</sup> Sahip olunan malın ve paranın bir kısmının başkalarına, başkalarına ulaştırılmak ya da halkın yararına harcanmak üzere bir yere verilmesi demektir.

<sup>17</sup> Örnek olarak bakınız: Kur'ân, 2/43,83,110,277, 19/31

<sup>18</sup> Kur'ân, 9/60

<sup>19</sup> Kur'ân, 9/103



ve uygulamalarda böyle olmamış; Kur'ân'ın tarif ve tavsifleri ile yetinilmemiş, yeni gelir kaynakları aranıp bulunmuş, farklı nisbetler konulmuştur.

Devletten, devlet sisteminden, devletin öteki organlarından açıkça bahsetmeyen Kur'ân'ın, onun bütçesini doğrudan doğruya düzenlediğini zannetmek, mantıklı bir düşüncenin ürünü gibi görünmemektedir. Fakat, Kur'ân'ın müslüman topluluğun malî-iktisadî münasebetleri için bir takım düzenlemeler getirdiği, temel konularda, umumi mahiyette ve ferdi merkez alan emir ve tavsiyelerde bulunduğu, yukarda görüldüğü gibi, bir vaki'dir. Bu emir ve tavsiyelerin, herhangi bir devlet bütçesi tanziminde yol gösterici olduğu ve olacağı da tabiidir. Ancak, bu emir ve tavsiyeleri doğrudan doğruya "devlet bütçesi" olarak tanımlamak doğru değildir. Zira böyle düşünülürse, her şeyden önce bunlar, işaret olunduğu gibi, devlet bütçesini tanzim için yeterli değildir. Ayrıca herhangi bir müslüman topluluğu, herhangi bir devlet içinde (azınlık vs. olarak) bulunduğu takdirde, bir çeşit ibadet olan "zekât ve sadaka" faaliyetini yerine getiremeyecektir. Çünkü, bütçe vergisi olduğu için onu fertlere veremeyecek, ibadet niteliği taşıdığı için de kendi dininden olmayan bir topluluğun bütçesine tevdi edemeyecek, yani zekât ve sadaka faaliyetinde bulunamayacaktır. Oysa, bize göre, zekât ve sadaka "çifte nitelikli" bir faaliyettir. Hem belli şartlarda ve oranda bütçe geliri olarak değerlendirilebilir, hem de fert onu serbestçe çevre insanına verebilir ya da sosyal çevrenin yararına kullanabilir. Kur'ân'ın onu çok katı ve değişmez çizgilerle çerçeveye sınırlandırmayı, onu daima bu "çifte nitelikli" olarak göstermesi, bize bundandır.

Kur'ân, toplulukları idare eden çeşitli kademedeki insanlardan da bahseder. Bunlar arasında; devlet ve kabile başkanları, bakanlar, danışmanlar, bürokrasinin çeşitli kademelerini oluşturanlar... vardır. Kadın ve erkekler, peygamber olanlar, olmayanlar bu makam ve kademelerde yer alanlar olarak görünürler. Bunları Kur'ân, "adâletli, merhametli" ve "zâlim, merhametsiz" olarak gruplandırır.

Bunlardan adâletli-merhametli olanları över, zâlim ve merhametsiz olanları yerer. Her iki grubun da öbür dünyada karşılıklarını bulacaklarını; ceza ve mükâfatlarını alacaklarını ısrarla vurgular. Peygamber dışındakilerin ortaya çıkış şekillerini göstermediği gibi siyasi düzenin nasıl olacağı, idarî kadroların ve bürokrasinin ne şekilde oluşturulacağı, hangi kadroya kimin ve nasıl getirileceği, ne kadar süre ile görevde kalacağı, ne zaman ve hangi usul ile buradan ayrılacağı ya da uzaklaştırılacağı... hususlarında Kur'ân, bize bilgi vermez. Sözün kısası Kur'ân, ne siyasi bir rejim önerir, ne de belli bir bürokrasi tarzı teklif ve tavsiye eder. Sosyal alanda kararların alınması ve işlerin düzenlenmesi konusunda "istişare"yi tavsiye ederse de istişarenin hangi şekil ve şartlarda; hangi sistem içinde yapılacağını, buna kimlerin ve nasıl katılacağını, sınırının ve içeriğinin ne olacağını, istişare ile yaptırım güc arasındaki bağın nasıl kurulacağını, nasıl ayarlanacağını... bildirmez. Kur'ân'ın idareciler hakkındaki anlatımlarından; "monarşi, oligarşi, demokrasi..." gibi her hangi bir şekil ve sistem çıkarmaya çalışmak, kendi istek ve arzularımıza "mukaddes bir kılıf" hazırlamanın ötesinde bir anlam taşımaz. Zira bunlar, Kur'ân'ın meselesi değildir. Kur'ân, insan topluluklarına "içgüdü ile çalışan statik hayvan toplulukları" olarak bakmamaktadır.

Yukarda işaret ettiğimiz konulara girmeyen Kur'ân, insan-hayatının pek çok yönüne üstelik ayrıntılı olarak girer. Sözelimi ev ve aile hayatı ile ilgili hususlarda oldukça ayrıntılı bilgiler verir, emir ve tavsiyelerde bulunur. Mesela: Evlere izinsiz girilmesini yasaklar<sup>20</sup>, hangi eve izinsiz girilebileceğini belirtir<sup>21</sup>, evlere girince nasıl davranılacağını gösterir<sup>22</sup>, kimin kimlerin evinde izinsiz yemek yiyebileceğini açıklar<sup>23</sup>. Aileye doğrudan doğruya müdahale eder; kimin kimlerle

---

<sup>20</sup> Kur'ân, 24/27

<sup>21</sup> Kur'ân, 24/29

<sup>22</sup> Kur'ân, 24/27

<sup>23</sup> Kur'ân, 24/61

evlenemeyeceğini teker teker sayar<sup>24</sup>. Evin –ailenin- içine girer ve evdeki kölelerin, hizmetçilerin, çocukların ... ne zaman ve hangi şartlarda ana-babanın odalarına giremeyeceğini uzun uzun anlatır<sup>25</sup>. Buna karşılık sosyal alanda önemli sayılabilecek bir çok konuda; rüşvet, adam kayırma... gibi pratik konularda, devlet, millet, yönetim, inşaat, şehircilik, sağlık, eğitim... gibi sistemler hakkında Kur’ân, ya hiç bilgi vermez ve kural koymaz ya da ayrıntıya girmez.

Görülüyor ki Kur’ân, bizim istediğimiz konularda değil, kendi istediği konularda, bizim beklediğimiz kadar değil, kendi isteğince bilgi vermektedir. Bir yanda küçük ayrıntılara uzanırken öbür yanda insanlarca önemli sayılacak konulara girmemektedir. Şüphesiz bunun sebepleri olmalıdır.

Şimdi, yukarda işaret ettiğimiz iddiaları yeniden göz önüne getirelim: Acaba İslam, gerçekten bir devlet dini midir; ya da asıl hedefi devlet oluşturmak olan din midir? Kur’ân’ın devletle ilgili bilgilerini aktardık: Vatanı, vatanın sınırlarını, milleti, milletin niteliklerini, devletin ve rejimin şeklini, organlarını, onların oluşumunu, müesseselerin sistemini, kuruluşunu; idareyi döndürecek çarkları, onların özelliklerini... göstermeyen bir dinin; “devlet dini” olduğu ya da “en büyük hedefinin devlet meydana getirmekten ibaret” bulunduğu nasıl söylenebilir? Böyle olduğunu var sayalım. Acaba bu hal, cihanşümûl (evrensel) olma iddiasını taşıyan bir dinin lehine midir? Dinin, bir devlet dini olması halinde o, bir yandan devlet oluşturmaya, öbür yandan da din ve iman olarak bütün dünyaya, hem de bütün zaman sınırlarını aşarak uzanmaya, yani iki gayesini de “cihanşümûl-evrensel” bulmaya çalışacaktır. Bu ideoloji olarak hoş görünebilir. Büyük İskender, Romalılar ve Osmanlılar... tarihte büyük devletler (imparatorluklar) kurdular. Ancak bütün haşmetlerine rağmen hiçbirinin devleti, ne ülke olarak bütün dünyayı kaplayabildi, ne de zamanın yıpratıcı tahrifatı karşısında

---

<sup>24</sup> Kur’ân, 4/23

<sup>25</sup> Kur’ân, 24/58-59

yıkılıp parçalanma kanununa karşı direnip ayakta kalabildi. Öyleyse bütün aleme ve bütün zamanlara uzanma gaye ve arzusunu taşıyan bir dinin, daima zaman ve toprak sınırları ile çevrili kalmaya mahkum bir devlet ideolojisi ile aynı (özdeş) sayılması mümkün değildir. Çünkü, devlet, her bakımdan sınırlı, din ise sınırsızdır. Onun, devlet dini olması halinde mensubu bulunduğu devletin sınırlarını aşarak öteki devletin ve devletlerin sınırlarından içeri girmesi mümkün değildir. Girdiğini farz edelim. Orada yaşaması mümkün değildir. Zira, kendi topraklarına müslümanların girdiğini gören komşu devlet yetkilileri, müslüman devletin devlet ideolojisini taşıyan bu misafirleri "ajan" olarak nitelendirip üzerlerine gitmekten kendilerini alıkoyamayacaklardır. Zaten böyle olmasa da müslümanlar, azınlık olarak orada oturamayacaklardır. Çünkü din, bir devlet dini olarak kabul edilmiş olduğuna göre, buldukları yerde ya ayrı bir devlet kurmak ya da mevcut devleti ele geçirmek zorunda olacaklardır. Bunları başarmaya güçleri yetmeyeceğine göre de oradan ayrılmak mecburiyetinde kalacaklardır.

Bütün bunlar birer faraziye dir. Tarihte hiçbir zaman böyle olmamış ve olmayacaktır da. Çünkü din, bir devlet dini değildir. Onların özdeşliği kabul edilemez.

Kur'ân'ın sosyal alanda koyduğu kanun ve kuralların çok ayrıntılı olduğu ve böylece de insanı kötülükten alıkoyduğu iddiasına gelince; bazı alanlar, özellikle aile hayatı dikkate alınınca iddia doğrudur; gerçeği yansıtır. Buna işaret etmiştik. Ancak, buradaki ayrıntının insan ve cemiyet hayatının her alanına yadıtılması; aynı ayrıntı her tarafta varmış gibi gösterilmesi doğru değildir, her alanda ayrıntı yoktur. Buna da yukarda temas ettik. Şu halde ; "Kur'ân; insan ve cemiyet hayatının bütünü için çok ayrıntılı kanun ve kurallar koymuştur" demek mümkün değildir, böyle bir iddia gerçeği yansıtmaz. Bir an için farzedelim ki böyle olmuş olsun. Bu, onun için (Kur'ân için) bir meziyet mi sayılır? Şöyle düşünelim: Bir üniversitede belli yaşa gelmiş, belli bir olgunluğa erişmiş

öğrencilere ayrıntıları ile çizilmiş bir davranış programı uygulanmış; giriş-çıkış, geliş-gidiş, oturuş-kalkış... ve benzeri bütün hareketleri belli kurallara bağlanmış ve bu kurallar da puanlandırılmış olsun. Sınıf geçmek için de her öğrenciden tam puan istenmiş bulunsun. Acaba buradan kaç kişi mezun olur? Acaba, hazır kuralları robot gibi uygulayarak yetişen ve hayata atılan bu gençlerden hangi başarı beklenmelidir? Bunlar, serbestçe inceleme, değerlendirme, karar verme... yeteneğini nasıl kazanırlar? Bu türlü bir kurallar kafesi içinde iradeden ve irade hürriyetinden nasıl söz edilebilir.

Kur'an'ın koyduğu kuralların "A'dan Z'ye" ayrıntılı olduğunu farzedelim. İlahî kaynaklı olması, peygamberliğin ve vahyin sona ermiş bulunması hasebiyle bunlar; "değişmez" nitelikli olacaklardır. İlahî sünnet gereği insana ait; insan cemiyeti ile ilgili şartların ve "değişken" olması ile vahyin bildirdiği kuralların "değişmez" oluşu nasıl bağdaştırılacaktır? İnsan cemiyeti, hayvan cemiyetleri gibi "içgüdü" ile mi yürüyecek, karınca beyi gibi hep aynı mı kalacaktır? Öyleyse, sosyal alanda, bunun her kademesinde Kur'an'ın çok ayrıntılı ve değişmez kurallar koyduğu nasıl iddia edilir?

Yine başta naklettiğimiz iddiaya göre Kur'an'ın sosyal alanda koyduğu kuralları ihlâl etmenin bu dünyadaki cezası ağırdır. Bu da onların ihlâl edilme imkanlarını ortadan kaldırır, ya da azaltır. Bu iddia daa tahlil edilmeye değer. İmdi, Allah'ın koyduğu kuralları ihlâl edene cemiyette yine insanlar tarafından ceza verilecektir. Acaba bu, insanları suç işlemekten alıkoyacak mıdır? İnsanlara yine insanlar tarafından verilen cezaları bir an için bir yana bırakalım. Acaba bizzat Allah ceza veriyor mu? Tûfanlar, helâk etmeler... bizzat O'nun cezası olduğu halde arkadan yine günahlar, yine isyanlar ve yine peygamberler... gelmemiş mi? İnsanlara yine insanlar tarafından verilen cezalara bakalım. Bilindiği gibi bugün dünyada suçlara verilecek en büyük ceza "ölüm" dür. Bütün dünyada ve özellikle Türkiye'de trafik kurallarının ihlâli, hâkimin kararına bakmadan hükmünü icra

ediyor ve ölümle noktalanıyor. Fakat, bu ağır cezaya rağmen ihlallerin arkası kesilmiyor....! Amma, buna karşılık, mesela kapalı-toplu-alanlarda sigara içme yasağını ihlâl etmenin cezası, küçük bir miktar paradır. Bunun da ne ciddi bir uygulaması, ne de denetimi vardır. Buna rağmen kanun, şahsî müşahedelerime göre, büyük ölçüde hedefine ulaşmış; uygulanır hale gelmiş bulunmaktadır. Öyleyse, suçlara verilecek cezaların ağır olması, onların önlenip ortadan kalkması için yeterli olmamaktadır.

Kur'ân'ın koyduğu kanun ve kurallar ilahî kaynaklıdır. Bu, onların üstünlüğünün ve tarafsızlığının garantisi demektir. Bunda hiç şüphe yoktur. Bu da onların gönül rahatlığı ile kabul edilip uygulanmaya konulmalarını, uygulanmaya konulmaları halinde de itirazsızca uyulmalarını sağlar. Ayrıca, bu konu ve kuralları koyan Tanrı, onlara uyulup uyulmadığını da bilir ve görür. Tanrı'nın bilgisinden ve kontrolünden çıkılamayacağı tabii kabul edileceğine göre de buna inananların onları çiğnemeyeceği kabul edilmiş olacaktır.

Verilen hükümler ve çıkarılan sonuçlar, nazarı (teorik) olarak doğrudur. Ancak, uygulamada da (pratikte de) aynı sonuca ulaşabileceğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce şunun iyi tesbit edilmesi gerekir ki: Bir kuralın Allah tarafından konulması ve bunu ihlâl eden suçlunun O'nun tarafından bilinmesi, sosyal alanda onu uygulayan insanın suçluyu tesbit etmesinin delili ve hükmünün doğruluğunun garantisi değildir. Nitekim, kendi uygulamaları açısından bu garantiyi, Allah'ın elçisi Hz. Muhammed bile vermemiştir. Zira, Allah'ın bilgisi ile insanın bilgisi özdeş değildir. Cemiyette suçlu, fizik alandaki delillere göre cezalandırılır. Hiçbir hâkim, bunların yanıltıcı olmadıklarının garantisini edinemez. Bu sebeptendir ki Hz. Muhammed (s.a.v): "Ben, ortaya konan

delillere göre hükmederim. Benim hükmüm, sizin Allah yanında haklı ya da haksız olduğunuzun delili ve isbatı değildir” buyurmuştur<sup>26</sup>.

Bütün bu anlattıklarımız; “toplumdan kanun ve cezaları kaldırmaya yönelik bir hazırlık...” şeklinde anlaşılmalıdır. Böyle bir intiba –izlenim- yaratmak niyetinde değiliz. Zira; “toplumda kanunlar olmasın, insana ceza verilmesin...” gibi bir iddianın arkasında olmayız, olamayız: “Devleti kanun değil, filozoflar idare etmelidir” diyen Platon’un (m.ö.427-347) ideal devletinin hasretini çekenler kafilesinde de yer almıyoruz. Benzer iddiaları, yakın bir geçmişte Sosyalizm-Marksizm, hem de bütün bir insanlık adına yıllarca sayıkladı. Sonuç herkesin malûmu! Bizim maksadımız oldukça mütevazidir: Kabul ve kanaatlerimiz ile gerçekler, imanımız ile fiil ve davranışlarımız arasındaki bağı; bu bağıın mahiyetini iyi tayin ve tesbit etmek, sonunda da düş ve ümit kırıklığına uğramamaktadır. İnsanın beklediği ile elde ettiği çok farklı olursa kırılmaması mümkün değildir. Dindar yaşayarak, dua ederek... dünyalık kazanıp zengin olmak isteyen kimse, beklediğini elde edemeyince, hiç değilse tereddüde düşer ve sarsılır. Öyleyse dinin ve dindarlığın ne olduğu iyi kavranmalı, sosyal müeyyidelerle dinin eşit ve özdeş olmadığı iyi bilinmelidir.

Toplumun kurallarına uymak ile Tanrı’nın kurallarına uymak, toplumun cezası ve mükâfâtı ile Tanrı’nın cezası ve mükâfâtı arasında derece değil, mahiyet farkı vardır. Müslüman, Allah’ın koyduğu kurala O’nun için uymak zorundadır. O’na O’nun için uyduğu takdirde müslüman olur, bu halde devam ettiği sürece de müslüman kalır. Onun bu hali, sosyal alanda düzenin korunmasını da sağlayıcı nitelikte olabilir. Nitekim, ikisi arasında çoğu kere tam bir paralellik vardır. Sözgelimi hırsızlık böyledir<sup>27</sup>. Hem dinin, hem sosyal alanın kuralıdır. Sosyal kurallar ona uymayanı cezalandırır. Bu ceza ve sosyal baskı da kişiyi hırsızlık

<sup>26</sup> İsmail Buhârî, Sahih, Kitâbü’l-Ahkâm ve Kitâbü’ş-Şehâdet 20 ve 27 numaralı hadisler.

<sup>27</sup> Kur’ân, 5/38

yapmaktan alı koyar. Buna benzer tama olarak uyuşan-uzlaşan (örtüşen) pek çok haller ve kurallar vardır. Cemiyetin bütün bu kuralları, ceza ve baskıları, kişiyi “iyi bir insan” yapabilir. Ve fakat, bütün bunlar kişiyi “iyi bir müslüman” yapamaz. Zira inanan kişi, kurallara O’nun için; O’nu düşünerek uymak zorundadır. Bu “uyma”da sosyal baskının ve cezanın önemi yoktur. Suçun toplumda ceza görüp görmemesi, müslüman açısından bir şey değiştirmez; sosyal baskı ve ceza kişiyi müslüman kılmaz. Cemiyette kuralın ve cezanın bulunmayışı da müslümanı kötülük yapmaya sevkedemez. Sosyal alanın bu cezasızlığı, dinden kaynaklansa da; yani din ona bu dünyada bir ceza takdir etmese de! Nitekim, sosyal alanda hukuku ilgilendiren; cezayı gerektiren bir çok konu, Kur’ân açısından sadece iman ve ahlak olarak değerlendirilmekte, bunlara birer hukuk müeyyidesi (yaptırım) teklif edilmemektedir. Mesela Kur’ân; “... İsraf etmeyiniz, 7/31” buyurur. Edilirse ne olur, hangi ceza verilir? Kur’ân’ın cevabı “dünyada ceza” müeyyidesi değildir. O; “...Allah israf edenleri sevmez, 7/31” der: Bu, zaten bir hukuk kuralı değildir, ceza olmaz” denilebilir. Bir başkasını nakledelim, Kur’ân, : “... yetimlerin mallarını yemeyin, 4/2,6” der. Bu, şüphesiz bir hukuk kuralıdır. Çiğnenir; yetim malı yenirse ne olur? Buna sosyal alanda bir hukuk kuralı ve müeyyidesi teklif etmeyen Kur’ân; “... Bu, büyük bir günahdır, 4/2” cevabını verir. Yine Kur’ân, miras paylaşımını gösterir (4/7-12). Bunu; “Allah’ın koyduğu sınırlar, 4/13” olarak nitelendirir. Bunlara uyanları cennet ile müjdeleyen Kur’ân, 4/13, sınırı aşanların ateşe atılacağını; onların öbür dünyada azap göreceklerini açıklamakla (4/14) yetinir. Demek oluyor ki Kur’ân açısından hukuk; ahlâk demektir: Allah’ın kuralına O’nun için uymak demektir. Bunun ceza ve mükâfatı Allah tarafından ve öbür dünyada verilecektir. Cemiyetin bunlara yaptırım (müeyyide) uygulayıp uygulamaması şart ve önemli değildir. Bunlar inanan kişinin yapacağı, yapması gereken şeylerdir.

Demek oluyor ki Allah, bir takım kanun ve kurallar koymakta, kullarından, insanlardan bunlara uymalarını istemektedir. Bunlar, hak aramaktan, hakkının



peşinde koştuktan ziyade başkasının hakkını vermeye; ona riayet etmeye yönelik olan emir ve tavsiyedir. Allah, bunlara uyulup uyulmadığını kendisi bilmekte ve bizzat kendisi kontrol etmektedir. Uymayanlara yine bizzat kendisi ceza vereceğini de haber vermektedir. O'nun yerine başkalarının; sosyal alanda insanların bunları cezalandırıp cezalandırmaması fazla önem taşımamaktadır. Zira, kurallar cemiyete havale edilmiş değil, doğrudan hitap ile kulun kendisine bildirilmiş bulunmaktadır.

Toplumla, toplum hayatı ile ilgili olarak verilen bu bilgilerden, yapılan bu açıklamalardan çıkabilecek sonuç ya da sonuçlar nedir? Acaba sosyal alanın düzenlenmesi; kanun ve kuralların belirlenmesi açısından Kur'ân'ın temel hedefi ve metodu nedir? Bu konularda Ona nasıl bakılmalı, ondan neler beklenmeli ve nasıl alınmalıdır?

Sosyal hadiselerle birkaç kategori içinde bakılabilir. Bunlar içinden bir kısmı, adeta bir tabiat hadisesi imişcesine tekrar ederler. Sözelimi aile hayatı böyledir. İnsanlar birbirlerinin anası-babası, çocuğu, kardeşi, halası, dayısı... olmak durumundadırlar. Yeryüzünde insan hayatı devam ettiği ve insanın üremesi bu şekilde olduğu sürece bu akrabalık bağları da devam edecektir. İşte bağlar çerçevesinde karşılıklı münasebetlerin iki türlü yürüdüğü görülmektedir. Bunlardan biri tamamıyla "içgüdü" diyebileceğimiz tarzda sağlanmakta ve yürütülmektedir. Anne-babanın çocuklarına karşı münasebeti bu türlü bir münasebettir ve bu konuda Kur'ân, ikinci bir kurala; bir sosyal ve hukuk kuralına başvurup; "Ey insanlar! Çocuklarınıza bakın!.." dememektedir. Ancak, çocuklar arasında bir ayırım gözetileceği; oğlan-kız ayırımı yapılacağı dikkate alınarak kız çocuklarının aşığılanmaması (16/58-59) emredilmiş, bunun dışında aile serbest bırakılmış, buna karşılık evlâdın ana-babaya tavrı pek tabii (içgüdüsel) karşılanmadığı için bu husus talimat (17/23-24) altına alınmıştır. Yakınlık bağları genişledikçe tabii bağlar gevşemekte buna karşılık da sosyal alana ait kurallar konulmakta, emirler

verilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Kur'ân, insanlar arasındaki karşılıklı münasebetleri, tabii kurallara bağlı olarak değil, çoğunlukla irade ile yönlendirilir olarak görmektedir. İşte, bir yandan tabii olarak tekrar eden, öte yandan iradenin serbest müdahalelerine maruz bulunan bu hadiseleri düzenlemek maksadı ile bu alanda oldukça ayrıntılı kanun ve kurallar koymuş bulunmaktadır. Ev ve aile hayatı ile ilgili olarak bunun örneklerine, yukarıda işaret ettik.

Sosyal hayatın bir başka şekli, ikinci bir kategori oluşturmaktadır. Burada da hadiseler, insanla; sosyal hayatla birlikte yürümekte ve bir tabii hadise imişçesine tekrar etmektedir. Yetim malı yemek, rüşvet almak-vermek... gibi hadiselere, bu türlü hadiselerdir. Sosyal alanda durmadan cereyan eden bu hadiselerin, hukukun objektif ölçüleriyle tayin ve tesbit edilmeleri oldukça güç, hatta bazı hallerde imkansız, buna karşılık kesin olmayan delillerle suçsuzların suçlanması ise daha kolay görünmektedir. İkinci halin yaşanması zulmün ve adaletsizliğin ta kendisi olur. İşte bu sebeple olmalıdır ki, Kur'ân, yetim malı yemeyi (4/2-6), rüşvet alıp vermeyi (2/188) yasak etmiş olmakla birlikte bunları ahlâk alanında bırakmış; Tanrı'nın cezalandıracağını belirtmekle yetinmiş, sosyal alanda hukuk müeyyidesine tabi tutmamıştır.

Sosyal alanın bir başka hadiseler kategorisini, cemiyetin idare mekanizması oluşturmaktadır. Cemiyet halinde yaşayan hayvanlar, idare mekanizmalarını içgüdüleriyle oluşturmakta ve hayatları boyunca da aynı şeyleri durmadan tekrar etmektedirler. İbni Haldun'un ifadesiyle cemiyet halinde yaşamaya mecbur olan insan, aynı zamanda değişen; gelişen ve genişleyen bilgi ve tecrübe yeteneği ile hür iradeye de sahip ve malik bulunmaktadır. Bu yeteneklerini hür iradesinin emrine veren insan, cemiyetin idare mekanizmasını da devamlı surette geliştirmekte ya da en azından değiştirmektedir. İşte bu sebeplerle olmalıdır ki, bize göre Kur'ân; bu alanda fazla ayrıntıya girmemekte; katı ve değişmez kurallar koymamaktadır. Burada Kur'ân, bir yandan cemiyete umumî prensipler; bugünün

moda tabiri ile “temel insan hakları” diyebileceğimiz nitelikte prensipler gösterir: “...inananlardan iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşurlarsa aralarını adaletle bulup düzeltin,.. 49/9, ... Sizden bir grup benimle gönderilene inanır, bir grup da inanmazsa, Allah, aranızda hükmedinceye kadar sabredin, 7/87,... Onlar-kâfirler-size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara karşı dürüst davranın... 9/6-7...., bir kavmin kötülüğü sizi zulme; adaletsizliğe sevketmesin, adaletli olun...5/8, ... Allah size emaneti ehline vermenizi, insanlar içinde hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder, 4/58, ...dinde zorlama yoktur, 2/256,... Ey iman edenler! Kafirlerden peşinize düşenlerle savaşın, 9/123, ... onlarla-size karşı savaşan kafirlerle- savaşın ki fitne olmasın... 2/193, .... müşrikler size toptan saldırırsa siz de onlara toptan saldırın, 9/36...” gibi öğütler vermekte; öbür yandan da tarih devirlerine ait çeşitli hadiseler anlatmakta, darbimeseller, örnekler ortaya koymaktadır. Bunlar arasında Hz. Davud’un ve Hz. Süleyman’ın adalete dayanan idare usulleri ile Hz. Musa’nın büyük zulme ve saldırgan inançsızlığa karşı verdiği çetin mücadeleleri dikkat çekici niteliktedir. Tarih hadiselerinin aynen tekrar edemeyeceklerini, daha önce, belirtmiştik. Ancak, bunların insan zihninde ve kalbinde büyük izler ve derin duygular oluşturacağı, buradan hareketle de bazı hükümlere ulaşılacağı tabii ve hatta zaruri bulunmaktadır.

Bütün bunlara dayanarak diyeceğiz ki:

Toplu halde yaşamak tabii ve hatta zaruri olmakla birlikte devlet kurmak ve yönetimi elde tutmak, çok çeşitli şartlara ve imkanlara bağlı bulunmaktadır. Zaman zaman bunlar insanın gücünü aşabilir. İnsan da bu güçlükleri yenebilir. Ancak, şartlar her zaman karmaşık ve sonuçlar kapalıdır. İşte, bu sebeplerden dolayıdır ki Kur’ân, inananlarını doğrudan doğruya ve açık bir emirle “devlet kurma” veya “iktidar olma” gibi bir yükümlülüğün altına sokmuş değildir. Öyleyse müslüman; her devletin, her rejimin ve idarenin yanında, her dinin ve her imanın mensubu ile birlikte; birarada yaşayabilir. Müslüman, kendi dininin ve imanının

icaplarına başkalarının uymak zorunda olmadığını da bilir. Ancak kendi hoşgörüsünün paralelini de başkalarında görmek, onlardan da benzer şeyleri beklemek ve istemek; karşılıklı saygı esasında buluşmak müslümanın da hakkıdır. Bugünün moda tabiri ile temel insan hak ve hürriyetlerini yaşamak ve yaşatmak, bunları tecrübe ile görmek müslümanın en tabii hakkı, hakkı olduğu kadar da görevidir. Bunu daha somut -müşahhas- bir şekilde ifade etmek gerekirse diyeceğiz ki; mesela kurban kesmek, müslümanın kendi kabul ve imanının tabii bir gereğidir. Müslüman, kendi şartları müsait olduğu takdirde, dünyanın neresinde olursa olsun kurbanını keser ve kesmelidir de. Ancak, bu dinî görevini yerine getirirken o, kendini dünyanın tek varlığı haline koyarak, başkalarını hesaba katmaz bir tavırla kalabalıkların içinde, caddenin ortasında, apartmanın terasında... hayvanını boğazlayıp her tarafı kan revan... içinde bırakamaz; onun çevreyi kirletmeye, başkasını rahatsız etmeye hakkı yoktur. Ancak, dünyanın neresinde olursa olsun, hangi idare işbaşında bulunursa bulunsun, vatandaşları arasında müslüman bulunan, hele hele müslümanların belli bir sayıda olduğunu gören devlet; devletin yetkilisi ve mahalli yöneticisi, şayet insanî değerlere saygılı olduğunu iddia ediyorsa, eğer demokratik hak ve hürriyetleri benimsediğini söylüyorsa, müslümanın; müslümanların derdine çare bulmak, ihtiyaçlarını karşılamak, dinlerinin; imanlarının gereklerini yerine getirecek imkanları vermek; ortamı sağlamak durumunda ve mecburiyetindedir. Bugün dünyanın, hiç değilse belli medeniyet seviyesine ulaşmış milletlerinin bu ölçülere yöneldiği ve hatta yaklaştığı müşahede edilmektedir. Ne var ki bugünde olanların ve yaşananların yarın da aynen olacağı ve yaşanacağı; bir yerde olanların, her yerde olacağı ve bulunacağı... anlamına gelmez. Böyle olacağına dair bir garantiyi kimse kimseye vermez; veremez. Firavunlar döneminde Mısır'da, dün Kıbrıs'ta, bugün Bosna-Hersek'te, Kosova'da... olanların başka günlerde ve başka yerlerde olamayacağı... hususunda hiçbir güvencemiz yoktur. Böyle bir teminatı hiç kimse vermez, veremez, hiç kimse edinemez de. Öyleyse müslüman, dünyanın adaletle

yönetilmesini, dünyanı neresinde bulunursa bulunsun hak ve hürriyetlerinin kendisine tanınmasını pasif bir şekilde (tembel tembel) oturup beklemek ve gözlemek yerine, dünyanın işlerine karışıp onlarla hemhal olarak işlerin düzgün yürümesini sağlamak hak ve yetkisine her zaman sahiptir. Bu onun hem hakkı hem görevidir. Özellikle müslüman aydın ve düşünürlerinin üzerlerinden atamayacakları bir borçtur. Hz. Davud'un, Hz. Süleyman'ın, Hz. Musa'nın... hal ve tavırlarında, ince ve gizli işaretler vardır.

Sosyal alanda devlet ve yönetim şekilleri ile organik kurumlar, çok değişkendir. Buna yukarda işaret ettik. Bu sebeple de, belli bir grubu – müslümanları- belli bir şeklin ve sistemin içine sokmak; onları içgüdelerin içine hapsedmek, dolayısıyla de hayvanlar derekesine düşürmek demek olur. İnsan hürriyet ve kabiliyetlerini tanıyan Kur'ân'ın böyle bir yola girip böyle bir sınırlamaya başvuracağı da elbette düşünülemez. Nitekim böyledir de. Yani Kur'ân, değişen, değişmek durumunda olan hadiselere, idari mekanizmayı tesis edecek konulara ait ya hiç kural koymamakta ya da burada ayrıntıya girmemektedir.

İnsan sorumluluğunun tanınması, tabii (doğal) hak ve hürriyetlerin bilinmesi, gözetilip korunması, doğrudan yönetimlere, yönetim şekillerine ve rejimlere... bağlı değildir. Fertler bunları benimsemek, görüp gözetmek, yönetimler de bunları koruyup kollamak zorundadırlar. İnananlar, insan haklarına, insanlardan çekindikleri, korktukları... için değil, Allah'ı düşündükleri, O'nun kullarına, hatta bütün yaratıklarına O'nun için saygı göstermek mecburiyetinde olduklarından dolayı saygı gösterirler. Yargılamak; hüküm vermek durumunda olanlar da şartlar ve imkanlar ne olursa olsun adaletli davranmak, adaletle hükmetmek zorundadırlar. Ancak, sosyal alanda ferdin bütün fiil ve davranışlarını kontrol altında tutmak; görüp gözetmek, çoğu kere mümkün değildir. Hukukun objektif ölçüleri ile tesbit edilemeyen fiilleri suç sayıp, cezalandırmak ise adalet

adına işlenecek başka türlü bir zulüm ve işkence olur. İşte bu hususu göz önünde bulunduran Kur'ân, kanaatimize göre, bu türlü fiil ve davranışlar için herhangi bir kural ve sosyal bir ceza teklif etmemiş, işi Allah'a havale etmekle yetinmiştir. Yukarda naklettığımız israf etmek, yetim malı yemek fiilleri gibi dünyada çok rastlanan rüşvet olayları da Kur'ân açısından (2/188) böyledir, böyle müteala edilmektedir.

Sonucun sonucu şu ki dünya şartları ve hukuk düzenleri ne olursa olsun müslüman suç işlemeyecek, kötülük etmeyecektir. Aksi takdirde Allah onu mutlaka cezalandıracak, iyilik etmesi halinde de mükâfatlandıracaktır.

Hukukun ve cezanın şekli ve mahiyeti ne olursa olsun insanları, mutlak manada, suç işlemekten alıkoymak, sonuç olarak da dünyayı cennete çevirmek, istense ve özlense de, kimsenin ve hiçbir sistemin başaracağı şey değildir. Aksi, insan ve dünya kavramları ile çelişkiye düşmek olurdu.

Dünyayı olduğu gibi görmek, daha iyi hizmet etmenin herhalde ilk şartı olmalıdır.

Kur'ân'ın aleme duyurucusu (tebliğ edicisi) ve onun sosyal alanda ilk uygulayıcısı bulunan Hz. Muhammed'in tavır ve hareketleri ile uygulamalarına (teknik terimi ile Sünnet'e), bu açıklamalarımızın ortaya koyduğu açılardan bakmak, onların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır, sanırız.

Hidayete ulaştıran O'dur.